

KIZILIRMAK DELTASINDA SU ÜRÜNLERİ POTANSİYELİ VE BAŞLICA MESELELERİ

*The Potential Of Water Products In The Delta Of Kızılırmak
And Its Main Problems.*

Okan YAŞAR

ÖZET

Bu araştırma, Kızılırmak Deltasında su ürünleri potansiyeli ve başlıca meselelerini ele almaktadır. Özellikle Bafra Balık göllerinde su ürünleri üretimindeki dalgalanmalar yanında, diğer faydalanma şekillerinin yöre halkı için önemi üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte balık göllerini tehdit eden meselelerle beraber, yöre balıkçılığını geliştirme imkanları ve balık gölleriyle ilgili alınması gereken tedbirler ifade edilmiştir.

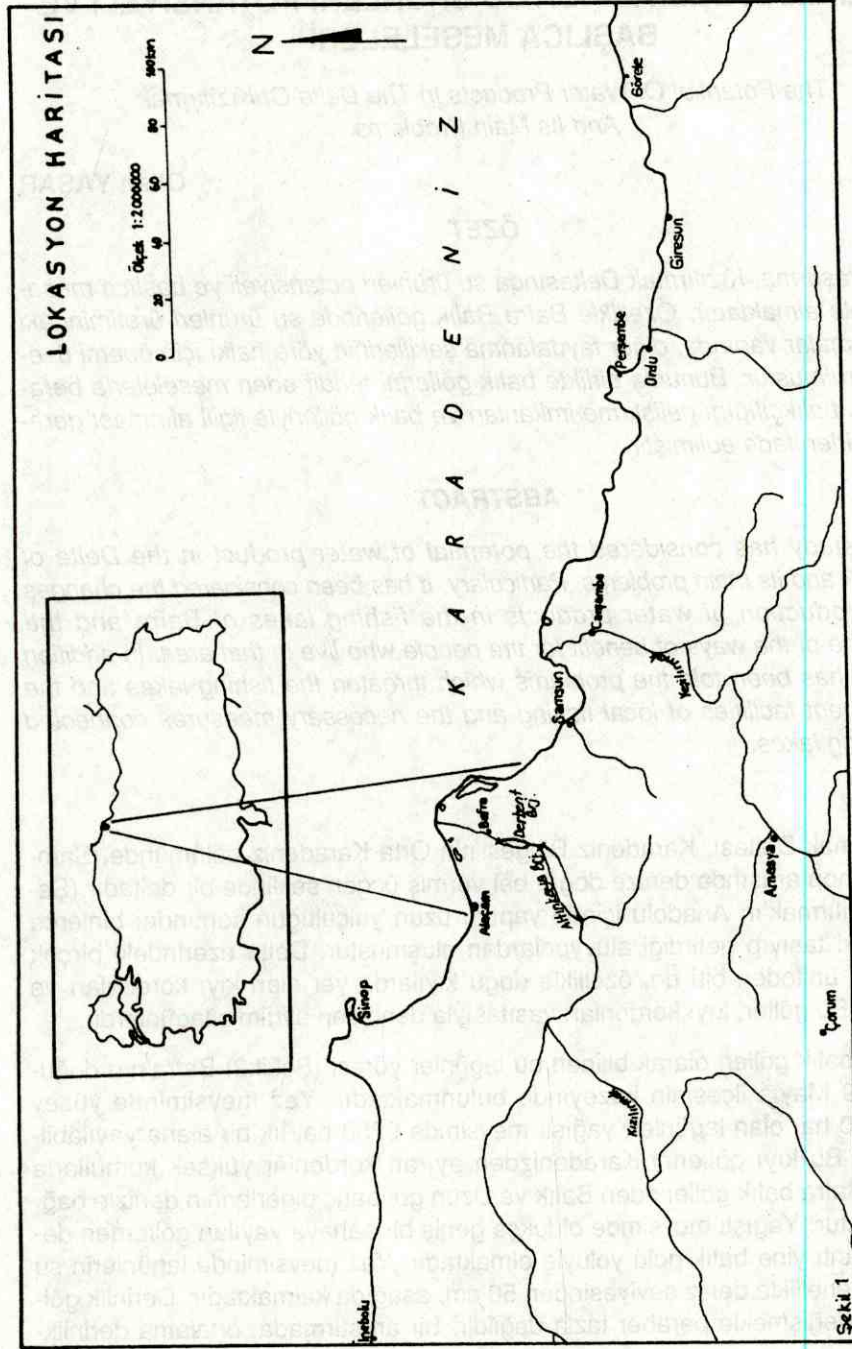
ABSTRACT

This study has considered the potential of water product in the Delta of Kızılırmak and its main problems. Particularly, it has been considered the changes in the production of water products in the fishing lakes of Bafra and the importance of the ways of benefit for the people who live in that area. In addition to this, it has been told the problems which threaten the fishing lakes and the development facilities of local fishing and the necessary measures connected with fishing lakes.

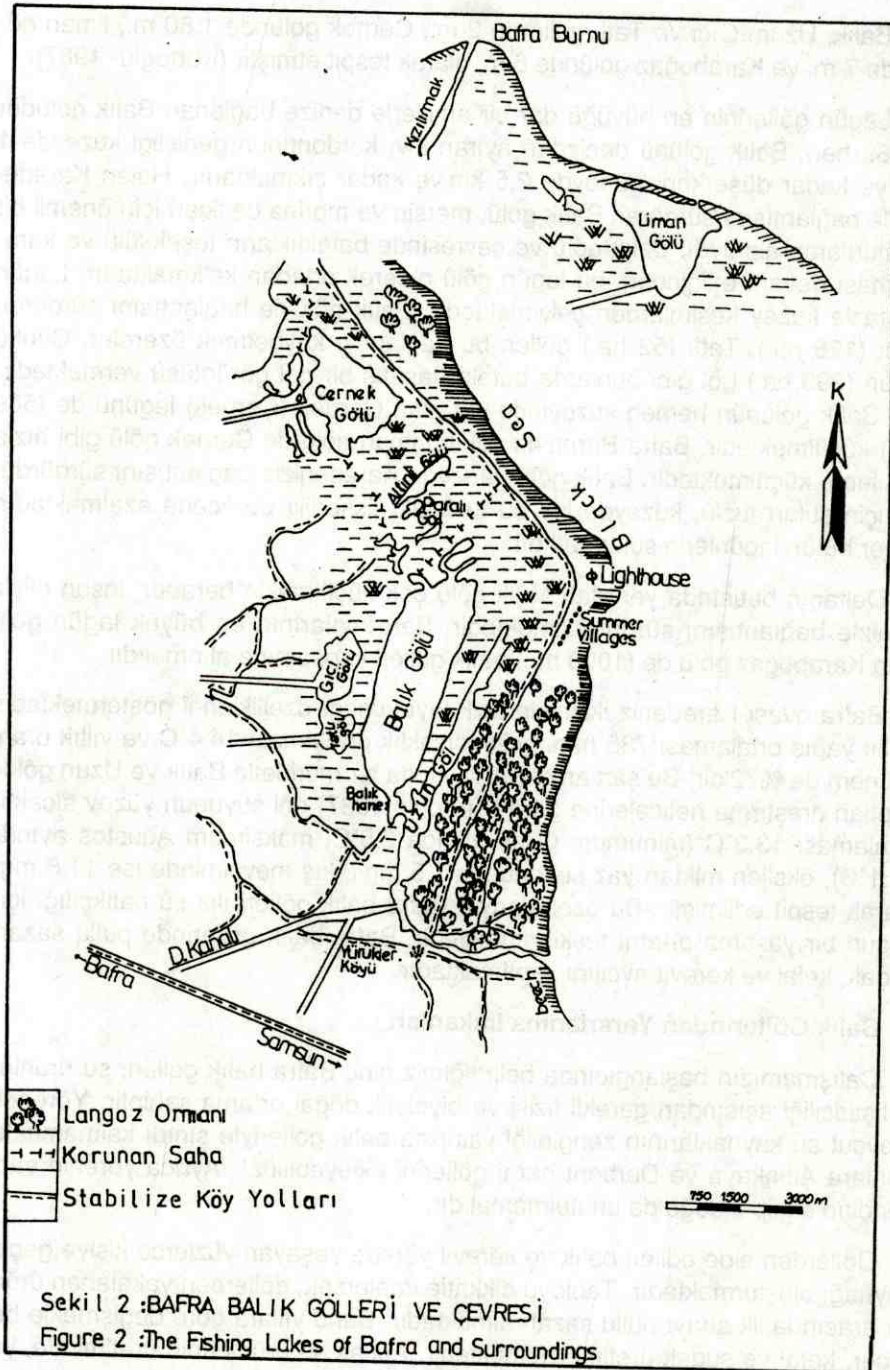
Giriş

Kızılırmak Deltası, Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde, Samsun ile Sinop arasında denize doğru bel vermiş üçgen şeklinde bir deltadır (Şekil:1). Kızılırmak'ın Anadolu içinde yaptığı uzun yolculuğun sonunda, binlerce yıldan beri taşıyıp getirdiği alüvyonlardan oluşmuştur. Delta üzerindeki birçok morfolojik üniteden biri de, özellikle doğu kıyılarda yer alan kıyı kordonları ve gölleridir. Bu göller, kıyı kordonları vasıtasıyla denizden ayrılmış lagünlerdir.

Bafra balık gölleri olarak bilinen bu lagünler yöresi (Şekil:2) Bafra'nın doğusunda, 19 Mayıs ilçesinin kuzeyinde bulunmaktadır. Yaz mevsiminde yüzey alanı 2720 ha. olan lagünler, yağışlı mevsimde 9250 ha. lık bir alana yayılabilmektedir. Bu kıyı göllerini Karadenizden ayıran kordonlar yüksek kumullarla kaplıdır. Bafra balık göllerinden Balık ve Uzun göl hariç diğerlerinin denizle bağlantısı yoktur. Yağışlı mevsimde oldukça geniş bir sahaya yayılan göllerden denize bağlantı yine balık gölü yoluyla olmaktadır. Yaz mevsiminde lagünlerin su seviyesi genellikle deniz seviyesinden 50 cm. aşağıda kalmaktadır. Derinlik göllere göre değişmekle beraber fazla değildir. Bir araştırmada, ortalama derinlik-

Şekil 1 - Lokasyon Haritası
Figure 1 - Location Map

Şekil 2 - Bafra Balık Gölleri ve Çevresi
Figure 2 - The Fishing Lakes of Bafra and Surroundings

ler Balık, Uzun, Gıçı ve Tatlı göllerde 2 m., Çernek gölünde 1.60 m., liman gölünde 7 m. ve Karaboğaz gölünde 6 m. olarak tespit etmiştir (Kurtoğlu- 1987).

Lagün göllerinin en büyüğü dar bir emiserle denize bağlanan Balık gölüdür (1389 ha.). Balık gölünü denizden ayıran kıyı kordonunun genişliği kuzeyde 1 km'ye kadar düşerken, güneyde 2,5 km'ye kadar çıkmaktadır. Halen Karadeniz'le bağlantısını sürdüren Balık gölü, mersin ve morina balıkları için önemli bir yumurtlama alanıydı. Balık gölü ve çevresinde bataklıkların teşekkülü ve karlaşması devam ettiğinden, bu lagün gölü giderek ortadan kalkmaktadır. Lagün en fazla kuzey kesimlerden çekilmektedir. Balık gölüyle bağlantısını sürdüren Gıçı (125 ha.), Tatlı (52 ha.) gölleri bu bağlantıyı kaybetmek üzereler. Çünkü Uzun (293 ha.) göl gibi bunlarda bataklıklaşmış bir göl görüntüsü vermektedirler. Balık gölünün hemen kuzeyinde yer alan Gernek (Çernek) lagünü de (589 ha.) küçülmektedir. Bafra Burnu'na yakın Liman gölü de Çernek gölü gibi hızla çekilerek küçülmektedir. Balık gölü güneyde Karadenizle bağlantısını sürdürdüğü için suları tuzlu, kuzeyde ise bu tuzluluk hissedilir derecede azalmaktadır. Diğer bütün lagünlerin suları tatlıdır.

Deltanın batısında yer alan Mülk gölü çok küçülmekle beraber, insan eliyle denizle bağlantısını sürdürebilmektedir. Batı kıyılarının en büyük lagün gölü olan Karaboğaz gölü de (1000 ha.) balık gölleri kapsamına alınmalıdır.

Bafra ovası Karadeniz ikliminin tipik kıyı kuşağı özelliklerini göstermektedir. Yıllık yağış ortalaması 735 mm., yıllık sıcaklık ortalaması 14.4°C ve yıllık oransal nem de %72'dir. Bu şartlarda 1982 yılında bir müddetle Balık ve Uzun gölde yapılan araştırma neticelerine göre (Kurtoğlu-1987) göl suyunun yüzey sıcaklık ortalaması 13.3°C (minimum Ocak ayında 2.5°C, maksimum Ağustos ayında 22.1°C), oksijen miktarı yaz sezonunda 7.5 mg/l, kış mevsiminde ise 11.6 mg/l olarak tespit edilmiştir. Bu özellikleriyle Bafra balık gölleri ılık su balıkçılığı için uygun bir yaşama ortamı teşkil etmektedir. Bafra balık göllerinde pullu sazan, sudak, kefal ve kerevit avcılığı yapılmaktadır.

Balık Göllerinden Yararlanma İmkanları

Çalışmamızın başlangıcında belirttiğimiz gibi, Bafra balık gölleri, su ürünleri yetiştiriciliği açısından gerekli fiziki ve biyolojik doğal ortama sahiptir. Yöredeki mevcut su kaynaklarının zenginliği yalnızca balık gölleriyle sınırlı kalmamakta, bunlara Altinkaya ve Derbent baraj göllerini ekleyebiliriz¹. Ayrıca yörenin sahil şeridinde sahip olduğu da unutulmamalıdır.

Göllerden elde edilen balık ve kerevit yörede yaşayan yüzlerce kişiye geçim kaynağı oluşturmaktadır. Tabloyu dikkatle irdelersek; göllerden yakalanan ürünler arasında ilk sırayı pullu sazan almaktadır. Bunu yıllara göre değişmekle beraber, kefal ve sudak üretimi izlemektedir. Ancak su ürünlerinin üretiminde, yıl-

1. 1990 yılından itibaren, Altinkaya baraj gölünden yayın üretimine başlanmıştır.

lara göre büyük dalgalanmalar göze çarpmaktadır. Edindiğimiz bilgiye göre bunun başlıca sebebi, ilçe Tarım Müdürlüğüne bu konuda veri veren su ürünleri kooperatiflerinin yeterli istatistik tutmamaları etkili olmaktadır.

Gerçekte üretimin bu düzeyde dalgalanma göstermediği de belirtilmektedir. Ayrıca kooperatiflerce bazı yıllarda avlanma yasağının getirilmesi üretimi düşürmektedir.

Balık göllerinden elde edilen diğer ürünler de saz ve kerevittir. Göllerin civarında yetişen ve üstelik kesildiğinde ertesi yıl daha gür çıkan sazlar, her yıl belli dönemlerde civar köyler tarafından kesilerek satılmakta ve hatta ihraç edilmektedir.

Tablo : Bafra Balık Göllerinde Avlanan Su Ürünlerinin Bazı Yıllara Göre Miktarları (Ton)(Samsun-1993)

Table : The amounts of the production of water products in the Bafra Plain according to some years

Cinsi	1984	1985	1986	1990	1991	1992	1993
Sazan	70.8	64.9	67.4	38.7	99.7	46.1	84
Sudak	19.4	15.3	11.8	22.1	0.6	11.1	5.3
Kefal	2.8	19.3	34.8	30	8.8	48	24.5
Kerevit	13	14	26	56.5	30	20	19.5
Yayın	-	-	-	16	2.4	22.7	12.4

Balık gölleri civarındaki meralar 10 bin dolayındaki büyük baş hayvanın beslenme alanıdır. Bununla birlikte göllerden sağlanan sularla tarım alanları da sulanmaktadır. Yağışlardan gelen fazla suyu sulak alan haznesinde depolayarak olası taşkınları önlemektedir. Göller bölgesi yoğun av baskısı ile karşı karşıyadır. Bununla birlikte Çernek, Paralı ve Altınlı gölleri koruma altındadır. Çünkü bu göller 308 kuşun yaşama, üreme ve bir kısmının da geçici konaklama alanı olmaktadır. İnsanlar için gezinti ve piknik alanı olan Bafra balık gölleri, yöre ekosistemini kontrol edip, düzenlemektedir.

Göller Tehdit Eden Meseleler

Bugün Bafra ovasının çeşitli kesimlerinden gelen toplam 210 km. uzunluğundaki drenaj kanalları lagün göllerine bağlıdır. Drenaj kanalları tarımdan dönen kirlı suların yanısıra kimyasal özellik taşıyan tarım ilaçlı suları bu gölleri taşımaktadır. Bu özellikteki sular göllerdeki biyolojik ortamı olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca göllerin seviyesi yükseltmek suretiyle ovada 2 m. altında yer alan 12.119 ha. arazinin drenaj problemini büyütmektedir. Bafra Ovası Projesi, ovada 120 km. uzunluğunda yeni drenaj kanalları açılmasını öngörmektedir

(DSİ-1986). Ancak bu projeye tüm drenaj kanallarının suları pompajla denize boşaltılacak olması lagün göllerinin biyolojik dengesinin bozulmasını önleyecektir.

Bafra Ovası Projesi lagün gölleri çevresinde mera olarak kullanılan sulak alanların kurutulmasını planlaması dolayısıyla yöre hayvancılığı da gerileyecektir. Bununla birlikte tarımdan dönen fazla suların bu göllere değil de, denize pompalanması göllerin su seviyesini olumsuz yönde etkileyecektir (Yaşar-1993).

Bilindiği gibi Bafra şehrinin kanalizasyon sularının bir kısmı Kızılırmak'a, diğer bir kısmı da lagün göllerine verilmektedir. Evsel ve endüstriyel artıklar içeren bu sular gölleri giderek kirletmektedir. Bafra Belediyesi'nin arıtma tesisleri kurma girişimleri ekonomik sebeplerle askıya alınmıştır. Hal böyle olunca lagün gölleri giderek kirlenmekte ve balık rezervleri azalmaktadır.

Göller hakkında bilgi verirken bazı göllerin giderek küçülerek ortadan kalktığını belirtmiştik. Tropikal yağmur ormanlarından sonra birim alanda en fazla organik madde bulunduran lagünler giderek elden çıkmaktadır. Gerek toprak kaza ve gerekse hediyeleş eşya ve örtü malzemesi kazanmak gayesiyle sazlıkların bulunduğu alanların kurutulması Bafra ovasındaki sulak alanların giderek daralmasına sebebiyet vermektedir. Sazlık ve bataklıkların kurutulup kesilmesini önlemek için Tarım Bakanlığı Samsun Su Ürünleri Bölge Müdürlüğü'nün acilen harekete geçmesi gerekmektedir. Çünkü gölleri ihaleyle kiralayan kooperatifler bu konuda çaresiz kalmaktadır.

Şekil 2'de görüldüğü gibi, Langoz ormanı yanlış ve eksik planlamalardan dolayı yok olmaktadır. Bazı arazi spekülatoörleri ve orman sahibi vatandaşlar bu ormanı tahrip ederek yazlık sitelerin yapımı için satmaktadırlar. Oysa bu göllerdeki eko sistemi tamamlayan Langoz ormanı kuşların önemli bir barınma ve üreme alanını teşkil etmekteydi. Bununla beraber yazlık sitelerin giderek genişlemesi göllerin kirlenmesini hızlandıracaktır. Bu alanda arazi satışları, ormanın kesilmesi ve inşaatların yapılması yasal olmadığı halde konunun yeteri kadar önemsenmemesi sonucu herhangi bir yasal önlem alınamamaktadır.

Kızılırmak Deltası'nda Su Ürünleri Üretimini Geliştirme İmkanları

Tabloda da görüldüğü gibi Bafra balık gölleri ve Altınkaya baraj gölünden elde edilen su ürünlerinde yıldan yıla büyük oynamalar görülmektedir. Pullu sazan dışında diğer ürünlerin üretimi çok farklılık göstermekle beraber, son yıllarda pullu sazanda da çok büyük düşüşler görülmüştür. Çünkü 1970'li yıllarda Bafra balık göllerinden elde edilen pullu sazan 400-500 ton arasında değişirken bugün üretim düzeyi yetmişli yılların 1/5'dir. Pullu sazandan sonra kefal ve kelevitte de aynı durumu görmek mümkündür.

1993 yılı istatistiklerine göre, göllerden elde edilen yıllık verim (sazan, kere-

vit, kefal ve sudak) hektar başına 48.89 kg. (133.000 kg. balık üretimi / 2.440 hektar göl alanı) olarak tespit ediyoruz. Bu rakamlar ülke ortalamasının üzerinde olmasına rağmen, Bafra balık göllerinin verim bakımından fakirleştiğini ve göllerde aşırı avcılığın olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yıldan yıla göllerdeki verim azaldığına göre, verimin artırılması için alınması gereken tedbirleri şöyle sıralayabiliriz:

1- Göllerde bulunan balık türleri ve stokları hakkında bilgi verecek araştırmaların yapılması gerekmektedir.

2- Yağışlı mevsimlerde göller 9250 ha.lık bir alana yayılmaktadır. Balık popülasyonunun olumsuz yönde etkilenmemesi için göller vakit geçirilmeden sedelenmelidir.

3- Göllerdeki balık stoklarının takviyesi için suni üretim yoluyla balık popülasyonu desteklenmelidir.

4- Balık göllerinin denizle bağlantılarını sağlayarak, yumurtlama döneminde iri kefallerin denize, yavruların ise göllere dönmesi sağlanmalıdır.

5- Göller çevresinde her türlü altyapı hizmetleri gerçekleştirilmelidir.

Göllerde balık stoklarının artırılması yanında Bafra balık gölleriyle ilgili alınması gereken tedbirlere şunları da ekleyebiliriz;

1- Sazlık ve bataklıkların kurutulup kesilmemesi için, balık göllerini 15 yıl süreyle işletme hakkına sahip 4 kooperatifin denetimlerini arttırmalıdır.

2- Balık gölleri çevresindeki sulak alanlarda aşırı otlatma önlenmelidir.

3- Doğa tahribi ve Bafra balık gölleri ile çevresindeki arazi yağması ve kıyı yağmasının gerçek boyutlarda yansıtacak kamuoyu oluşturulmalıdır.

4- Yörenin korunma alanı veya milli park olması için gerekli yasal önlemler geciktirilmeden alınmalıdır.

Bütün bunlara ilaveten Altınkaya ve Derbent baraj göllerinde yürütülmekte olan balıklandırma çalışmaları yöredeki su ürünleri üretimini arttıracaktır. Bu konuda ilk sonuçlar alınmaya başlanmış, 1993 yılında Altınkaya baraj gölünden 12,4 ton yayın elde edilmiştir.

Sonuç olarak denilebilir ki, Kızılırmak deltası tarım potansiyeli yanında sulak alanlar ve su ürünleri üretimi bakımından çok önemli bir zenginliğe sahiptir. Gerek göllerde doğal dengenin korunması ve gerekse geleceğe yönelik planlamaların yapılması yöre halkı için önemli bir geçim kaynağı olacaktır.

Kaynakça

- Bafra Balık Göllerinin Limnolojik Özelliklerinin Tespiti T.O.K.B. Samsun Su Ürünleri Bölge Müd. Proje Rapor No:1, Samsun-1983
- 1993, Samsun Tarım İl Müd. Proje ve İstatistik Şube Müd. Verileri
- Kurtoğlu H., 1987 Samsun-Bafra Lagün Gölleri Balıkçılığını Geliştirme Raporu. Samsun Ticaret ve Sanayi Dergisi, Yıl 5, Sayı:40-41
- Yaşar, O., 1993 Derbent Barajının Bafra Ovası Ziraat Hayatına Etkileri. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- 1986, Bafra Ovası Projesi Planlama Revizyonu Raporu. DSİ 7. Bölge Müd. Samsun.